

Lezing VPRO meet up Haarlem, 1 mei 2018

Niet in plaats van de verzorgingsstaat

Margo Trappenburg

Dames en heren,

Om alle misverstanden te voorkomen wil ik deze lezing graag beginnen met een opsomming van dingen die ik prima vind. Mensen die houden van zingen en met elkaar een zangkoor beginnen. Fanfares, kamerorkestjes, amateur strijkkwartetten. Liefhebbers van wandelen die er samen op uitgaan in de vrije natuur. Sportliefhebbers van allerlei soort die met elkaar hardlopen, tennissen, voetballen, fietsen, schaatsen of jeu de boulen: heerlijk. Gezellig.

Ik vind het ook uitstekend als mensen zich verenigen met een min of meer ideologisch doel. Een buurtbarbecue houden omdat je houdt van lekker eten: prima. Een buurtbarbecue omdat je de saamhorigheid in de buurt wilt vergroten: nog beter. Een buurtbarbecue om de singles in de straat met elkaar in contact te brengen: mijn zegen heb je. Buurtbewoners die samen één auto hebben om het milieu te ontzien: goed idee. Buurtbewoners die een grasmaaier delen omdat ze willen ontspullen: prachtig plan. Buurtbewoners die samen een volkstuin beheren en daar hun groente en fruit verbouwen - onbespoten, macrobiotisch of op allerlei andere manieren verantwoord -: helemaal leuk. Ga vooral allemaal aan de slag en maak de wereld een stukje mooier.

Ik word pas minder enthousiast als ik lees dat de overheid burgerinitiatieven wil uitlokken, stimuleren, faciliteren en de ruimte wil geven. Vooral als diezelfde overheid daarbij zegt dat zij een onomkeerbare trend ontwaart naar coöperaties en burgerinitiatieven en dat zij proactief wil inspelen op die trend. Burgers van nu, lezen we dan of horen we dan, willen geen standaardgemeentereiniging meer. Die willen hun eigen afval scheiden en zelf de openbare vuilnisbak beheren. Ik ben persoonlijk nog nooit een burger tegengekomen met een diep wantrouwen tegenover de gemeentereiniging, maar gemeentelijke overheden denken dat zij ons een plezier met burgerkracht op dit gebied. Dat gaat zo. De wethouder of een gemeenteambtenaar kondigt aan dat de vuilnisbakken gaan verdwijnen. Aardige burgers besluiten om dan in

hemelsnaam maar zelf voor de vuilnisbak te zorgen. Vervolgens zegt de overheid dat er een duidelijke trend is van burgerinitiatieven en coöperaties die de stadsreiniging willen overnemen en vuilnisbakken willen adopteren.

Deze framing zien we niet alleen bij de vuilnisbakken, we komen haar op meer terreinen tegen. De overheid kondigt bijvoorbeeld aan dat ouderen niet meer in een verzorgingshuis willen wonen. Ouderen, zo heet het, willen zo lang mogelijk in hun eigen huis blijven met zorg van hun kinderen, burens en verdere netwerk. Inspelend op deze trend worden de meeste verzorgingshuizen alvast gesloten of 'afgebouwd'. Ouderen die er tegenop zien om hun dierbaren tot last te zijn, kiezen er dan in hemelsnaam maar voor om een wooncollectief te beginnen of een zorgcoöperatie. Dan maken ze hun eigen verzorgingshuisje. En vervolgens concludeert de overheid dat ouderen graag eigen wooncollectieven en zorgcoöperaties ontwerpen. Dat ouderen dit veel prettiger vinden dan verzorgingshuizen die door de overheid worden beheerd.

Mensen kunnen heel veel. Als de overheid zich terugtrekt uit de ouderenzorg zijn sommige zoons en dochters in staat om tien jaar of langer te zorgen voor steeds hulpbehoevender wordende ouders. Als de overheid de plantsoendienst opheft zullen er vast burgers zijn die gaan tuinieren in de berm. Als de overheid – zoals in veel krimpgebieden gebeurt – het buurthuis dichtdoet, de buslijn opheft en het zwembad sluit, dan zullen er burgers zijn die – omwille van de leefbaarheid van hun buurt – de buurtbus gaan rijden, het zwembad beheren en het buurthuis overnemen. Als de overheid om onbekende redenen zou stoppen met basisonderwijs voor onze kinderen, dan denk ik dat veel ouders thuischooltjes zouden beginnen. Kinderen moeten immers leren lezen, schrijven en rekenen. Maar dat betekent niet dat burgers eigenlijk veel liever zelf hun kinderen lesgeven! De meeste mensen vinden het veel prettiger als de juf of meester op school dat doet. Ook al hebben ze weleens kritiek op de school. Ook al hebben ze soms twijfels bij deze of gene opdracht. En dat wordt niet anders als ik u zeg dat er in Nederland een paar honderd kinderen zijn die thuisonderwijs krijgen. Hun ouders zijn niet het begin van een trend, ze zijn geen voorlopers in een onvermijdelijke kanteling. De meeste ouders willen gewoon dat hun kinderen naar school gaan en een verstandige overheid houdt ernstig rekening met wat de meeste burgers willen. Het overgrote deel van de Nederlanders zit graag bij de voetbal, de fanfare of

een wandelclub, maar heeft nog nooit de behoefte gevoeld om een overheidsvoorziening af te schaffen en het verder zelf te doen.

Er zijn nog twee andere redenen waarom het problematisch is om de verzorgingsstaat in te perken ten gunste van coöperaties en burgerinitiatieven. De eerste is dat het leidt tot verdringing. Als de overheid een buslijn opheft worden de buschauffeurs die daarop rijden ontslagen. Als het buurthuis sluit en het zwembad dichtgaat kost dat werkgelegenheid van welzijnswerkers, badmeesters en kantinepersoneel. De verzorgingsstaat biedt een heleboel fatsoenlijke werkgelegenheid. Bij de overgang naar een participatiesamenleving vervangen we die door gratis werk: burenhulp, mantelzorg, of vrijwilligerswerk in coöperaties en collectieven. Het is belangrijk om ons te realiseren dat je daar als betaalde kracht nooit tegenop kunt concurreren. Als de Universiteit Utrecht morgen meedeelt dat Tine de Moor en ik onze baan kwijtraken omdat het College van Bestuur ons wil vervangen door een burgercollectief van gepensioneerde hoogleraren die gratis onze cursussen willen overnemen (zij kunnen immers leven van hun pensioen en AOW), dan is dat een onzinnelijk idee. Ook al zou het leiden tot meer contact tussen onze studenten en de oudere generatie wetenschappers, en tot meer eigenwaarde bij gepensioneerde hoogleraren. Wat voor onze banen geldt, geldt ook voor tuinmannen, buschauffeurs, badmeesters, verzorgend personeel en welzijnswerkers.

De tweede reden waarom het vervangen van verzorgingsstaatarrangementen door burgercoöperaties en vrijwilligerswerk problematisch is, is dat het leidt tot selectieve solidariteit. De verzorgingsstaat is een systeem van alomvattende anonieme solidariteit. Iedereen betaalt belasting en premies naar rato van zijn of haar inkomen en met die belastingen en premies betalen we tuinmannen, badmeesters, onderwijzers, universiteitspersoneel, ziekenverzoekers en wat al niet. Vervolgens hebben we als burgers recht op zorg, onderwijs, zwembad en een opgeruimd buurtplantsoen. Het maakt aan twee kanten niet uit of je aardig bent. Je draagt automatisch je steentje bij via de belasting, ook als je een minder aardige burger bent. Dat kan de belasting helemaal niet schelen. Je hoeft aan de andere kant ook niet speciaal aardig, mooi of lief te zijn om in aanmerking te komen voor hulp of onderwijs; in een verzorgingsstaat heb je daar gewoon recht op. In kleinschalige arrangementen ligt dat anders. Daar werkt men bijvoorbeeld op basis van wederkerigheid: je bent welkom in het

ouderen-wooncollectief als je zelf iets kunt bijdragen. Als jij in staat bent om andere leden van het collectief naar de dokter of het ziekenhuis te brengen, als je boodschappen kunt doen voor je buurman, een plank kunt ophangen, je buurvrouw kunt helpen met haar belastingaangifte of de administratie kunt doen voor het collectief.

Selectieve solidariteit kan soms ook zijn op basis van sympathie: mensen beginnen een woon-zorgcollectief met anderen die ze al kennen en aardig vinden. Het is niet makkelijk om daar tussen te komen als je niet zo sociaal bent.

Je kunt natuurlijk zeggen: dat is juist het mooie van collectieven en coöperaties. Mensen worden vanzelf coöperatief en sociaal als ze weten dat dit nodig is, om mee te kunnen doen.

Ik weet het niet. Zelf denk ik altijd dat empathie en spontaniteit eigenschappen zijn waarvoor je meer en minder aanleg kunt hebben. Zoals je ook meer of minder aanleg kunt hebben voor wiskunde, taal of muziek. Zoals je meer of minder talent kunt hebben voor schrijven of toneelspelen. Als je zelf sociaal bent is het lastig voorstelbaar hoe moeilijk dit kan zijn voor anderen. Als je zelf makkelijk schrijft is het ook lastig te begrijpen dat andere mensen kromme, onleesbare zinnen produceren.

Ten slotte kan solidariteit selectief worden omdat de vrijwilligers van collectieven en coöperaties zich geen grote verantwoordelijkheden op de hals willen halen. In een aantal gemeenten in Noord Holland is het streekvervoer wegbezuinigd en vervangen door een burgerinitiatief. Vrijwilligers rijden daar rond met kleine buurtbussen. Maar die vrijwilligers willen geen passagiers in een rolstoel vervoeren; dat vinden ze te lastig en een te grote verantwoordelijkheid. Omdat vrijwilligers niet worden betaald kunnen ze niet worden opgescheept met taken die ze zelf te zwaar vinden. Heel begrijpelijk, maar wel heel vervelend voor rolstoelpassagiers die vroeger gewoon met de beroepschauffeur mee mochten in de bus.

Het vervangen van verzorgingsstaat arrangementen door burgerinitiatieven en coöperaties leidt tot verdringing en tot selectieve solidariteit.

In optimistische buien denk ik wel eens dat die hele participatiesamenleving bedoeld was om ons een les te leren. Er wordt veel over de overheid gezeurd: over tekortschietende zorg, bureaucratische procedures en mankerend

onderhoud. Terwijl er zoveel dingen elke dag goed gaan. We leven in een wereld vol alledaagse wonderen; de dijken worden onderhouden, de waterleiding werkt, de riolering functioneert, het afval wordt opgehaald, we hebben mooie fietspaden, er zitten bijna geen kuilen in de weg. Als we ziek zijn krijgen we toch salaris, als we een gehandicapt kind krijgen hoeven we daar als ouders niet alleen voor te zorgen. Als onze ouders dementeren is er dagopvang, thuiszorg en verpleeghuiszorg. Maar zijn we er dankbaar voor? Nee. Velen van ons vinden dit volkomen vanzelfsprekend. We zeuren over de paar dingen die niet in orde zijn. Geen wonder dat de overheid af en toe denkt dat we het eens een tijdje zelf moeten doen om ons te laten voelen hoe goed we het hebben. Ga zelf maar eens zorgen voor die afvalbak. Organiseer maar eens een dagopvang voor dementerende bejaarden. Begin een ouderinitiatief voor jonge mensen met een verstandelijke beperking. Stamp maar eens een broodfonds uit de grond en ervaar zelf eens hoe lastig het is om een systeem van sociale zekerheid op touw te zetten.

Zoals je na een vakantie op een natuurkampeerterrein of een survival-expeditie naar een Expeditie Robinson eiland ongelooflijk blij kunt zijn met heel gewone dingen: een warme douche, een fijn fornuis, een lekker bed en een bureau om aan te werken.

Al dat zelf moeten hannesen met adoptievuilnisbakken, broodfondsen en woonzorgcollectieven zal ons in herinnering brengen hoe fijn het is dat we een overheid hebben dit normaal gesproken allemaal voor ons doet. Dan willen we terug naar huis, naar onze mooie, oude verzorgingsstaat.